

յ	ն	շ	ո	չ	պ	ղ	ւ	վ
Լ	Խ	ժ	Է	Հ	Յ	Ն	Մ	Բ
		տ	ր	ց	ւ	փ	ք	
		տ	է	շ	է	ւ	բ	

Ծածկագրի այսպիսի օրինակ մը ունինք Տաշեան, Յուզակ, էջ 50) ա, որ հետեւեալն է.

յ. ր. մ. ի. խ. կ. ի. ո. ե. ո. է. ի.
ո. է. կ. ե. ր.

որ վերլուծելով՝ կը կարգամ.

ՅԱՆՆԱՆԻ ԿՐԻՍՏՈՍՈՍ.

Գրիչը սխալած է երեք տեղ. պէտք է հասկնալ «ՅԱՆՆԱՆԻ ԿՐԻՍՏՈՍՈՍ» եւ այս վերլուծումը ճիշտ է, որովհետեւ գիտենք ուրիշ յիշատակարաններէ՝ որ նոյն ձեռագրի գրիչն է ՍԻՄԵՆ ԿՐԻՍՏՈՍՈՍ (տե՛ս անդ, էջ 49բ):

Ինչպէս կը տեսնուի, ծածկագրի այս ձեւին մէջ տառերու փոխանակութիւնը դասէ դաս՝ եղած է գիրկընդխառն: Բայց կրնայ ենթադրուիլ որ փոխանակութիւնը ուրիշ տեսակ ալ եղած ըլլայ. այսպէս՝ միաւորի տեղ տասնաւոր կամ հարիւրաւոր, տասնաւորի տեղ միաւոր կամ հազարաւոր, հարիւրաւորի տեղ տասնաւոր կամ միաւոր եւն: Բայց այս ձեւերուն հանդիպած չըլլալով՝ չենք ուզեր օրինակներ ալ տալ անոնց մասին: Բայց աւելորդ չեմ՝ կարծեր յիշել փոխարինագրի զարմանալի օրինակ մը, որ հրատարակուած է ՀԱ, 1921, էջ 41, այսպէս. «Չեռամբ թերաւարժ գրի ի. ր. ք. Ժ. ի. ր.»: Հ. Արինեան այս ծածկագիրը իրաւամբ կը կարգայ «Մինասի» բայց անկարելի էր կարգալ, եթէ այլուստ նոյն անունը ծանօթ չըլլար (համա, անդ՝ էջ 29 եւ 40): Իրօք ալ թէեւ ասոր մէջ կը գտնենք երեք անգամ միաւորի տեղ տասնաւոր եւ տասնաւորի տեղ միաւոր ($\omega > \theta$, $\iota > \rho$), բայց յետոյ մէկ մէկ անգամ՝ հարիւրաւորի տեղ տասնաւոր ($\alpha > \iota$), հարիւրաւորի տեղ միաւոր ($\eta > \rho$), հազարաւորի տեղ տասնաւոր ($\sigma > \iota$): Արդեօք գրիչը գիտամբ ըրած է այսպիսի խառնակ փոխանակութիւններ եւ այն ժամանակ ինչքան դժուար պիտի ըլլար ընթերցումը:

Գումարագիր կը կոչեմ ծածկագրի այն տեսակը, ուր իւրաքանչիւր տառ իր թուական արժէքի համեմատ կը վերածուի զանազան մասերու, այդ մասերը կը նշանակուին իրենց համարժէք տառերով եւ ընթերցողը գումարելով զանոնք՝ կը վերածէ ամբողջի: Այսպէս՝ ենթադրենք թէ կուղենք գրել Խ. այս տառին թուական արժէքն

է 4, որ իր մասերուն վերածելով կ'ըլլայ $2 + 2$ կամ $3 + 1$ եւ կամ $1 + 3$. Ըստ այսմ ալ կրնանք այս տառին համար իւրեւ ծածկագիր գրել ԲԲ կամ Ժ- եւ կամ ԽԺ, որոնք միեւնոյն արժէքն ունին: Այս բացատրութենէն կ'երեւայ որ միեւնոյն տառը կրնայ զանազան ձեւերով գրուիլ եւ որքան մեծ ըլլայ տառին թուական արժէքը, այնքան ալ մեծ կ'ըլլայ անոր ծածկագրի ձեւերու թիւը: Ա (1) տառը անբաժանական ըլլալով՝ բնականաբար կարելի չէ ծածկագրել գումարագրի մէջ. — Բ (2) տառը կարելի է միայն ծածկագրել — ձեւով. — Ժ (3) տառը կ'ըլլայ — կամ Բ եւ կամ ԲԽ. — Խ տառը կրնայ ըլլալ — — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —, — — — — —: Եւ այսպէս միւսներն ալ: Ուրպէս զի ծածկագրուած իւրաքանչիւր տառ շատ ընդարձակ տեղ չբռնէ, միանգամայն եւ վերծանութիւնը աւելի ԽԺ — — — — — ըլլայ, ընդհանրապէս ծածկագրողները կը կազմեն կարճ խմբեր եւ իւրաքանչիւր տառի մասերը կ'աշխատին առնուլ միեւնոյն դասէն, այսպէս՝ միաւորները միաւորներէն (արդէն այս դասը ուրիշ կերպով կարելի ալ չէր), տասնաւորները տասնաւորներէն, հարիւրաւորները հարիւրաւորներէն եւ հազարաւորները հազարաւորներէն: Յաճախ օգնութեան կ'առնուին նաեւ բազմապատկիչներ. երբ հարիւրաւորէ մը կամ հազարաւորէ մը առաջ կայ միաւոր, այս միաւորը անշուշտ բազմապատկիչ է: Վերջապէս ծածկագրին խաբուսիկ ձեւ մը տալու համար՝ երբեմն այս կամ այն տառը առանց ծածկագրելու՝ կը թողուն իր բնական ձեւով:

Գումարագրի ընդարձակ օրինակ մը ունինք Տաշեանի Յուզակին մէջ, էջ 997բ, որ հետեւեալն է.

Զ. զա. ուս. եեթ. Ժեթ. մմծծբծ. գծյ. լիթծ. սս. ա. մծծ. Ժեթ. մմ. գծմծ. սսո. բբ. ԺԺ. գծ. ճծծ. ԺԺ. մմմ. գբ. ա. եեթ. ոսո. վս. գա. ւ. ա. լի. գգ. խծԺ. բբա. ձ. գծ. Ժեթ. ւ. սոս. ա. տո. ար. ա. մծ. գծ. ոսվո. դե. ե. նն:

որ վերլուծելով կը կարգամ՝

ԶԼԽԻԼ ՊՈՂՏԱՆԻՆ ՈՐԴԻՆ յԻՉԵԱ Ի ՏՐ եւ ԱԾ զձԵՅ յԻւր արքայութենն:

Ասոր մէջ առանց ծածկագրելու են սկիզբէն Զ նախդիրը, մէջերէն երկու անգամ — (բայց երրորդ անգամ՝ դրած է ոսվո = $1000 + 2000 + 3000 + 1000 = 7000$, որ է —), խկ վերջէն էն: Միանգայն գրիչը սխալած է գրելով յ, փոխանակ լ, որով եղած է զԵՅՅ՝ փոխանակ զԵԵԶ:

Գ ա ը ն ա ն ն շ ա ն է.

Սրբանձտեան կ'ըսէ թէ այբուբենը փոխանակ չորսի, կարելի է բաժնել նաեւ 3, 5 դասի կամ ինչքան որ ուզենք. եւ ըստ այնմ փոխել համարիչի ու յայտարարի կէտերուն թիւը. բայց այս տեսակ կոտորակագրերու համար օրինակ չկայ:

Շրջափէ կը կոչեմ ծածկագրի այն տեսակը՝ որ կը կազմուի հայերէն տառերուն շրջուած դիրք մը տալով: Շրջագրի օրինակ մը գտնուած է Սեւանի մէջ՝ խաչքարի մը վրայ, զոր Այսփալտ գերմանացւոյն օրինակութեամբ հրատարակեր է Ալիշան (Սիսական, էջ 79): Այս գրին ճիշտ օրինակը ունենալու համար կարելի է թափանցիկ թուղթի մը վրայ գրել երկաթագիր այբուբենը եւ թուղթը գլխավայր շրջելէ յետո՝ ետեւի կողմէն (կամ որ նոյն է՝ հայերէի մը մէջ) դիտել տառերը: Այսպէսով Գ տառը կը դառնայ Ժ, Բ տառը կը դառնայ Ե, Ե տառը կը դառնայ Բ եւն: (Ամբողջ այբուբենը տես ալլաձեւ այբուբեններու տախտակին մէջ¹):

¹ Շրջագիր արձանագրութեան վրայ երկար խօսած է Գալուստ Տէր-Մկրտչեան, Շոգակաթ, էջ 137—141: Սեւանի մէջ որոնելով Այսփալտի խաչքարը, գտեր եւ ստուգեր է որ վրան կայ 9 տող երկաթագիր արձանագրութիւն, որ հետեւեալն է. «Սա է փրկիչ աշխարհի եւ յոյս՝ հաւատացիլը» (որք երկրպագէր զիպա քհնյ աղաւթս յիշեցէր) Զոր կազմով Պղէն: Ասոր մէջ փակագծեալ մասը պարզ շրջագիր է, այսինքն տառերը դարձած են աջէն ձախ: Յօդուածագիրը կը ցուցնէ որ Այսփալտ օրինակած է միայն մէկ տողը, որ է վեցերորդը, մինչդեռ շրջագրով են նաեւ 5րդ եւ 7րդ տողերը: Ասկէ գտաւ Այսփալտ իր արձանագրած տողը գլխավայր շրջել է, որով յառաջացեր է շրջագիր գրութիւնը: Մենք այլուր խօսած ենք աջէն ձախ գրութեան վրայ, իրեն ծածկագրի նման ըլլալը մը կամ քմահաճոյք: Գ. Տէր-Մկրտչեան կը կարծէ որ ասիկա հին Գանիէի տառերու գրութեան շարունակութիւնն ըլլայ, որ իբր թէ ասորական ոճով աջէն ձախ էր եւ «բոլորովին անհասկանալի» կը համարի որ յիշեալ գրութիւնը «որեւէ գրչափաղ չըլլայ, որովհետեւ, նախ՝ իր տեսած հազարաւոր ձեւագիրներու մէջ աջէն ձախ գրելու այսպիսի ուրիշ փորձ չէ տեսեր. եւ երկրորդ՝ որ Կարապետ քահանայն եթէ կ'ուզէր որ յիշէին զիշքը, ինչու ծածկագրով պիտի գրէր իր անունը: Մենք ասոր իբր պատասխան մատնանել կ'ընենք: Սկիւտայ փանուց մասնատու փր արձանագրութիւնը, որ նոյնպէս աջէն ձախ է. երկրորդ՝ եթէ տարօրինակ գտնենք Կարապետ քահանայի յիշատակութեան ծածկագրի ըլլալը, ասորովնակ եւ աւելի տարօրինակ պիտի գտնենք նաեւ բոլոր ծածկագրերը, որոնք գեաւաւ եւ զփուար վերձանելի են եւ որոնց մէջ միշտ մէկը իր անունը կը գնէ եւ կը խնդրէ որ յիշեն: Այս բոլորի բացատրութիւնն այն է որ գրիչները ծածկագիրը հասկնալու չափ հմտութեամբ կը համարին ուսումնական եւ իբր այն՝ վրան փաստագրութիւն ունին. հնարու ա-

Այլաձեւ այբուբեններէն առաջինը կը կոչուի «շրջափէ» ասիկա հանուած է Եւդոկիա գտնուած ձեռագրէ մը, որ կը պատկանէր Գաւիթ Շիրինեանի: Այս անձը նոյն գրերը օրինակելով թղթի մը վրայ՝ ուղարկած է Սեբաստիա՝ իր եղբոր Տիգրան Շիրինեանի: Վերջինէս ստանալով ի. Գաբրիէան 1908ին, ղրկած էր ինձ 1911 թուականին: Թղթին վրայ գրուած է եղեր այս մակագրութիւնը. «Հայոց Սենեքերիմ թագաւորին հին մատեններէն օրինակուած է: Նոյն թուղթը կը պարունակէր նաեւ Հայոց հին նշանագրերը եւ «Հայոց պատիւով բառերն», իսկ ծածկագրի համար զրուած է այս վերնագիրը. «Այս է հայոց հին աղանազիրն»: Ասկէ աւելի տեղեկութիւն չունինք:

(Շարունակելի):

Հ. Յ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ

ԿՈՎԿԱՍԵՒԵՐԻ ԵԳԻՓՏՈՍ

Ճորոխի աւաղանին հինօրեայ (չատեր այժմ աւերակ) գիւղերու անուններուն Երամի եւ Սուսմերիոյ աւաններու անունաց հետ համանունութեան վրայ Ատրպետի յօդուածէն ետք (տես Հանդէս Ամսօրեայ 1926 թ., Մայիս), թերեւս նոյնքան հետաքրքրական լինի ներկայացնել մեծանուն եգիպտական եւ հնագէտ Սըր Գլինզըրս Պետրիի յայտ բերած նմանութիւնները Եգիպտոսի դիցարանական հին գրուածի մը մէջ գտնուած տեղանուններուն եւ Կովկասեան գաւառներու, քաղաքներու, լիճերու անուններուն, մանաւանդ որ այդ անուններուն մի քանին կը պատկանի Հայաստանի, ինչպէս երբեք մեծ լիճերը Սեւանայ, Վանի եւ Ուրմիոյ, Կուր գետը, եւ միւսներն ալ գտնուելով վրաց եւ Աղուանից աշխարհներուն մէջ, եւ Կասպից ծովի արեւմտեան ափանց երկիրներուն մէջ, աղերս ունին Հայաստանի տեղագրութեան եւ պատմութեան

նունն ու յիշատակը եղծանդները միշտ տղէտներն են, որոնց համար ալ գրուած է ծածկագիրը:

Մենք մեր ցուցակին մէջ շրջագիրը գրելը Այսփալտի ձեռով վրաց ու զոգը կրնայ թուիլ զլիւսփայլ շրջել եւ այն ժամանակ կ'ուսենայ պարզ աջէն ձախ դարձած այբուբեն: